

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.8.1.19>

PARADYGMAT PODMIOTOWY JAKO PODSTAWA MODELU TEORETYCZNEGO I KONCEPCJI BADAWCZEJ ZACHOWANIA POSTAWY COPINGOWEJ

Ma Fu

*aspirant Katedry Teorii i Metodyki Psychologii Praktycznej Południowoukraińskiego Państwowego
Uniwersytetu Pedagogicznego imienia K.D. Ushyńskiego (Odessa, Ukraina)*

ORCID ID: 0000-0003-1566-6688

e-mail: 260630845@qq.com

Adnotacja. Interakcja pedagogiczna w instytucjach edukacyjnych, realizowana w paradygmacie podmiot-podmiotowym, opiera się na ogólnym psychologicznym konstrukcie – zachowaniu postawy copingowej, który sięga procesów powstawania podmiotowości komunikacyjnej jednostki, obejmującej zjawiska percepcji społecznej, autoprezentacji informacyjnej i osobistej z elementami ochrony psychologicznej. Będąc głównym społecznym środkiem kształtowania osobowości, interakcja pedagogiczna z umiejętnym obchodzeniem się przyczynia się do rozwoju konstruktywnych strategii radzenia sobie poprzez asymilację wzorców zachowań tolerancyjnych w systemie „uczeń/uczniowie-nauczyciel/nauczyciele” i niekonstruktywnych w wyniku reakcji na bezpośrednie lub ukryte zachowanie intolerancyjne ze strony mentorów. Udowodniono znaczenie pewności siebie dla rozwoju odpowiedniego zachowania postawy copingowej, które jest konsekwencją powstawania podmiotowości jednostki w wyniku pokonywania przeszkód i barier w różnych sytuacjach komunikacyjnych i operacyjnych. Argumentuje się, że proces powstawania zachowań postawy copingowej można modelować, odwołując się do technik psychodiagnostycznych, których parametry wskazują na jego poszczególne części składowe. Podstawą metodologiczną takiego modelowania jest przedstawienie jego struktury jako funkcjonalnej jedności nośnika działania behawioralnego (osobowości), indywidualnych wariantów już utworzonej kopii, mających na celu przewyżczenie rzeczywistych przeszkód i barier w działaniach głównych i pomocniczych.

Słowa kluczowe: interakcja pedagogiczna, tolerancja, pewność siebie, zachowanie postawy copingowej, strategie radzenia sobie, wzorce zachowań.

SUBJECT PARADIGM AS THE BASIS OF THE THEORETICAL MODEL AND RESEARCH CONCEPT OF COPING BEHAVIOR

Ma Fu

*Postgraduate Student at the Department of Theory and Methodology of Practical Psychology
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky (Odesa, Ukraine)*

ORCID ID: 0000-0003-1566-6688

e-mail: 260630845@qq.com

Abstract. Pedagogical interaction in educational institutions, carried out in the subject-subject paradigm, is based on the general psychological construct-coping behavior, going back to the processes of formation of communicative subjectivity of the individual, which includes the phenomena of social perception, information and personal self-presentation with elements of psychological protection. Being the main social means of personality formation, pedagogical interaction with skillful behavior contributes to the development of constructive coping strategies due to the assimilation of patterns of tolerant behavior in the «student/students – teacher/teachers» system and non-constructive ones as a result of reactions to direct or hidden intolerant behavior on the part of mentors. The importance of self-confidence for the development of adequate coping behavior, which is a consequence of the formation of an individual's subjectivity as a result of overcoming obstacles and barriers in various communicative and activity situations, is proved. It is argued that the process of formation of coping behavior can be modeled by referring to psychodiagnostic methods, the parameters of which indicate its individual components. The methodological basis of such modeling is the idea of its structure as a functional unity of the carrier of behavioral action (personality), individual variants of already formed coping, aimed at overcoming actual obstacles and barriers in leading and auxiliary activities.

Key words: pedagogical interaction, tolerance, self-confidence, coping-behavior, coping strategies, behavior patterns.

СУБ'ЄКТНА ПАРАДИГМА ЯК БАЗИС ТЕОРЕТИЧНОЇ МОДЕЛІ І ДОСЛІДНИЦЬКОГО КОНЦЕПТА КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ

Ма Фу

*аспірант кафедри теорії і методики практичної психології
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К.Д. Ушинського (Одеса, Україна)
ORCID ID: 0000-0003-1566-6688
e-mail: 260630845@qq.com*

Анотація. Педагогічна взаємодія в освітніх установах, здійснюючись у суб'єкт-суб'єктній парадигмі, ґрунтується на загальному психологічному конструкті – копінг-поведінці, висхідному до процесів становлення комунікативної суб'єктності індивіда, до складу якої входять явища соціальної перцепції, інформаційної та особистісної самопрезентації з елементами психологічного захисту. Будучи основним соціальним засобом формування особистості, педагогічна взаємодія за вмілого поводження сприяє виробленню конструктивних копінг-стратегій за рахунок засвоєння патернів толерантної поведінки в системі «учень/учні – вчитель/вчителі» і не конструктивних унаслідок реакції на пряму або приховану інтолерантну поведінку з боку наставників. Доведено значимість упевненості в собі для вироблення адекватної копінг-поведінки, яка є наслідком становлення суб'єктності індивіда в результаті подолання перешкод і бар'єрів у різних комунікативних і діяльнісних ситуаціях. Аргументовано, що процес становлення копінг-поведінки може бути змодельований шляхом звернення до психодіагностичних методик, параметри яких указують на її окремі складові частини. Методологічною основою такого моделювання є уявлення про її структуру як функціональну єдність носія поведінкової дії (особистість), індивідуальних варіантів уже сформованого копіngu, спрямованих на подолання актуальних перешкод та бар'єрів у провідній та допоміжній діяльності.

Ключові слова: педагогічна взаємодія, толерантність, упевненість у собі, копінг-поведінка, копінг-стратегії, патерни поведінки.

Вступ. Педагогічна взаємодія в освітніх установах, здійснюючись у суб'єкт-суб'єктній парадигмі, ґрунтується на загальному психологічному конструкті – копінг-поведінці, висхідному до процесів становлення комунікативної суб'єктності індивіда, до складу якої входять явища соціальної перцепції, інформаційної та особистісної самопрезентації з елементами психологічного захисту.

1. Копінг-поведінка як системне явище

Під час дослідження будь-якого психологічного феномена, як правило, звертаються до розгляду його сутності шляхом викладу так званої «історії питання», в якій, перераховуючи точки зору, відзначають особливості тих чи інших підходів, доходять висновку про відповідні особливості явища, що підлягає вивченню. У ході зазначеної теоретичної процедури дослідник або зупиняється на будь-якій точці зору, аргументуючи її перевагу відповідним чином, або пропонує свій власний теоретичний концепт, який спирається на логіку його власних логічних побудов.

У першому випадку дослідник демонструє свою теоретичну ерудованість, у другому – прагнення внести в розглянуте питання свій власний погляд на існуючу проблему, йдучи при цьому здебільшого дедуктивно, відштовхуючись від уже накопиченого ним теоретичного багажу і тих роздумів, які виникли при цьому.

Основні теоретичні підходи до проблеми копінг-поведінки вказують на: а) залежність поведінки подолання від стійких індивідуальних особливостей; б) залежність специфічних стратегій від конкретних ситуацій; в) взаємодію особистісних і ситуаційних факторів; г) значимість стресостійкості та емоційної стійкості для формування механізму подолання відповідно до особистісних ресурсів; г) вікові особливості копінг-поведінки (Коломейцев, Корзун, 2010).

У наших попередніх розвідках питання щодо проблеми копінг-поведінки і поведінки подолання ми дійшли висновку, що цю поведінку слід розглядати не як явище саме по собі в самостійному значенні, а як деяку систему, що існує і проявляє себе в просторі міжособистісної взаємодії, у першу чергу такої, що належить провідній діяльності, складається (або склалася) під впливом сформованих взаємин, в яких проявляються особливості емоційно-динамічних патернів комунікантів (Велитченко, Ма Фу, 2020).

Якщо виходити з того, що смисловою одиницею інтерактивних відносин у педагогічній взаємодії та й у будь-якому співтоваристві взагалі є система «суб'єкт₁ – суб'єкт₂», то її слід розглядати в термінах трактування суб'єкта не просто як носія діяльності і пізнання, а й передусім як начала виконання будь-якої активності. Оскільки дія як така спирається на відповідну програму, сформовану за оволодіння нею, то сукупність таких програм, які у цілому становлять функціональний досвід індивіда, можна позначити терміном «суб'єкт», уважаючи, що в інтерактивному плані він проявляє себе й як суб'єкт міжособистісних взаємовідносин, і як суб'єкт діяльнісних функцій. Перший випадок ми, природно, можемо позначити терміном «особистість», а другий – терміном «діяльність».

У контексті таких роздумів ми повинні особливо відзначити, що взаємовідносини педагога й учня (студента), будучи інтерактивним фоном навчальної (навчально-професійної) діяльності, одночасно виступають як важлива обставина, що формує відповідні патерни поведінки як відповідь на особливості переживання учнем (студентом) своїх станів у процесі дидактичної взаємодії з учителем.

Із цього випливає, що теоретична модель копінг-поведінки повинна обов'язково включати поняття особистості, яка і сама сформувалася в міжособистісному просторі свого щоденного буття, і виступає одночасно як чинник, який у багатьох аспектах визначає змістовну стилістику ситуацій, яка вже, своєю чергою, спонукає її відповідати на інтерактивні стимули відповідним чином.

У зв'язку з тим, що інтерактивні відносини своїм контекстом викликають в учасників ті чи інші емоції, що впливають на ставлення і до інших, і до себе, то поняття особистості в нашій моделі має бути уточнено в плані самоставлення з метою визначити особливості вибору індивідом такої моделі поведінки, яка найбільше відповідає його самосприйняттю в контексті даної ситуації і в континуумі подібних ситуацій узагалі.

Оскільки мова зайшла про поведінку в ситуації, яка пов'язана з її сприйняттям, розумінням і прийняттям відповідного рішення, розгляд проблеми копінг-поведінки вимагає додавання в її контекст питання про соціальний інтелект, рівень розвитку якого не може не позначитися і на розумінні того, що відбувається, і на прийнятті рішення про дії у відповідь, і на формуванні комунікативних узагальнень, і на подальших комунікативних діях тощо.

Уважаємо, що досить інформативним можуть бути відомості про те, які способи вибирає індивід в інтерактивних взаєминах із соціальним оточенням. Оскільки вибір такого способу здійснюється за типом формування індивідуального стилю діяльності, тобто з урахуванням своїх сильних і слабких сторін за установки на шуканий кінцевий результат, то акцентуація характеру, яка вже склалася, свідчить, як нам здається, про те, що саме цей спосіб, будучи результатом узагальнення вдалих способів, є однією з підказок щодо виявлення причин, згідно з якими індивід вибирає той чи інший варіант копінгу.

Якщо розглядати систему «суб'єкт₁ – суб'єкт₂» із погляду співвідношення оповіді (виклад фактів, що відносяться до предмету повідомлення), самопрезентації і вкраплення в нього елементів самозахисту, то, природно, виникає питання про бажані способи психологічного захисту, які, цілком ймовірно, також беруть участь у формуванні особливостей копінг-поведінки.

Із позиції переживання індивідом своєї суб'єктності проблема копінг-поведінки в найзагальнішому вираженні постає перед нами як відчуття у індивіда впевненості в тому, що він здатний знайти якщо не в усіх, то в більшості ситуацій той спосіб поведінки, який забезпечить йому відчуття своєї самоідентичності і, природно, впевненості у своєму актуальному «Я».

Уважаючи інтерактивні взаємини вихідними в копінг-поведінці, в якому особистісні чинники комунікантив визначають вихідні позиції в розгортанні обміну вербальними діями, ми повинні звернутися в першу чергу до їх переліку, представленому у базисних шкалах відповідної методики (у нашому випадку методики Міні-муль): іпохондрія (повільно пристосовуються, погано переносять зміну обстановки, легко втрачають рівновагу в соціальних конфліктах), депресія (чутливі, сенситивні особи, схильні до тривог, боязкі, сором'язливі), істерія (прагнення звернути на себе увагу будь-що, жага захоплення), психопатія (агресивні, конфліктні), паранойяльність (схильність до формування надцінних ідей), психастенія (тривожність, боязкість, нерішучість, постійні сумніви), шизоїдність (емоційна холодність і відчуженість у міжособистісних відносинах), гіпотонія (активні, діяльні, енергійні і життєрадісні).

Уже сам перелік особливостей указує на причину можливих індивідуальних відмінностей у поведінці у відповідь на стресогенні обставини різної інтенсивності, які трапляються в процесі педагогічної взаємодії.

Індивідуальні особливості поведінки в зазначених вище випадках визначаються також і особливостями ставлення до себе, до яких відносяться: інтегральне почуття «за» або «проти» власного «Я», самоповага (віра у свої сили, здатності, енергію, самостійність, свої можливості), аутосимпатія (схвалення себе у цілому та у суттєвих деталях), очікуване ставлення від інших (очікування позитивного або негативного ставлення до себе з боку оточуючих), самоінтерес (міра близькості до самого себе, інтерес до власних думок і почуттів), а також самовпевненість, ставлення інших, самоприйняття, самокерування, самопослідовність, самозвинувачення, самоінтерес, саморозуміння.

Якщо до цих переліків додати відомості про прояви соціального інтелекту на основі визначення почуттів і намірів комунікаторів, інтерпретації ознак, що відображають стан людини, змісту фраз як окремих комунікативних дій і їх сенсу у складі цілісної ситуації, то копінг-поведінка набуває таких додаткових ознак, які вказують на здатність людини розуміти ситуацію у цілому, розкриваючи сенс окремих її складників.

Сказане вказує на більшу залежність поведінки від взаємного трактування поведінки комунікаторами, ніж від об'єктивно даних мовних формувань, де значну роль їх відіграє здатність проникати за зовнішню оболонку комунікації, використовуючи при цьому екстра- і паралінгвістичні ознаки ситуації.

Ураховуючи вплив минулого досвіду на сприйняття і розуміння комунікативної ситуації і вибору дій у відповідь, відповідного цьому розумінню, ми повинні до нашого розгляду додати і відомості про акцентуації характеру, вважаючи, що акцентуації є наслідком узагальнення комунікативних дій, які постійно відбувалися і призводили до досить прийняттого для діяча результату. Природно вважати наявність відмінностей в інтерактивній поведінці осіб із переважанням, наприклад, гіпертимічних, астено-невротичних, демонстративних тощо рис характеру.

Оскільки за кожною дією стоїть її суб'єктний регулятор, який велить не тільки її виконання з метою отримання певного результату, а й одночасний захист діяча від небажаних психологічних наслідків для його «Я» як осередку його особистості, то відомості про типові для даної особи психологічні захисти ще більше уточнюють загальну картину копінг-поведінки.

Під час розгляду копінг-поведінки не просто як системного явища, а явища передусім суб'єктного ми доходимо висновку про необхідність застосування деякого загального показника, який свідчив би про ступінь готовності особи відповідати викликам соціумної ситуації взагалі і комунікативної ситуації зокрема.

Таким показником може бути, на нашу думку, показник упевненості в собі, оскільки він відображає переживання особою міри відповідності функціональних вимог і функціональних можливостей, тобто чим більше впевнена особа у своїй функціональних можливостях, тим із більшою впевненістю вона стверджуватиме про їх відповідність функціональним вимогам.

Природно вважати, що така впевненість ґрунтується на відповідному комунікативному досвіді, висхідному до різних ситуацій, в яких особа переживала відчуття психологічного комфорту, що сигналізує про ступінь збігу його уявлення про себе і досягнутого ним фактичного результату.

Якщо говорити про педагогічну взаємодію, то сама технологія його здійснення повинна в першу чергу ґрунтуватися на приматі позитивної педагогіки, яка ставить на чільне місце формування конструктивних рис особистості за допомогою демонстрації прикладів гуманної інтерактивної поведінки. Ця теза вказує на значимість педагогічного мовлення наставника, особливістю якого є уважність до засобів створення довірчих взаємовідносин у системі «педагог – вихованець».

Зі сказаного випливає, що інтегративним показником копінг-поведінки є показник упевненості в собі, в основу якого покладено: а) переживання себе як особистості в просторі міжособистісних і комунікативних відносин; б) ставлення до себе як до особистості в сукупності її окремих проявів; в) здатність до відображення комунікативної ситуації і самовідображення в ній. Упевненість у собі як така сходиться до минулого досвіду особи, у характерологічному плані представлено у вигляді рис характеру, співвідносних із тим чи іншим типом акцентуації.

Окрім цього, упевненість особи в собі спирається на досвід забезпечення психологічного комфорту за допомогою ментальних дій, які особа використовує для уявного реконструювання об'єктивної ситуації, завдяки чому вона забезпечує собі відповідну самоповагу.

У цілому, розглядаючи копінг-поведінку як системне явище в інтерактивних відносинах у будь-якій ситуації, де особа, переслідуючи цілі, продиктовані нею, прагне до їх досягнення, виконуючи відповідні комунікативні та захисні дії, доходимо висновку про її системну будову, заснованому на суб'єктному фундаменті, що проявляє себе в особистісних якостях, висхідних до системних дій, спрямованих на отримання як шуканого в ситуації результату, так і на забезпечення психологічного комфорту за рахунок використання відповідних психологічних захистів.

2. Копінг-поведінка як суб'єктне явище

Бажана дослідницька парадигма визначає перелік аспектів, які дослідник повинен розглянути, щоб отримати системну характеристику предмета дослідження. У нашому випадку, протиставляючи поведінкову і суб'єктну парадигми, ми не лише визначаємо основу функціональної системи, яка служить отриманню деякого системного результату, завдяки якому індивід отримує можливість здійснювати і підтримувати інтерактивні відносини у соціумному просторі, а й відтворюємо зовнішні (поведінку) і внутрішні (суб'єкт) моменти цього процесу, вважаючи рефлексування, прийняття рішення й оцінку його правильності основними психологічними механізмами становлення впевненості індивіда в собі і, отже, у своїй суб'єктності, що розуміється як здатність виконувати ту чи іншу функцію, підпорядковуючи її своїй волі. Процес рефлексування інтерактивної ситуації індивідом ґрунтується на його власній імпліцитній теорії особистості (Федосина, 2014), яка за необхідності може бути розгорнута під час звернення до відповідних концептуальних положень тієї чи іншої персонологічної теорії, що уточнюють їх психологічний сенс.

Розглядаючи поведінковий аспект проблеми в руслі трактування поведінки як сформованого способу взаємодії із середовищем, ми звертаємося до варіантів копінг-поведінки (конфронтація, дистанціювання, самоконтроль, пошук підтримки, прийняття відповідальності, уникнення, планування рішення, переоцінка ситуації), вважаючи їх проявом відрефлексованих можливих реакцій індивіда на континуум комунікативних ситуацій як основу його минулого досвіду, використовуваного в інтерактивній практиці.

Уважаючи усвідомлення та рефлексування основним психологічним механізмом у виробленні зазначених варіантів, ми вже можемо з достатньою визначеністю говорити про те, що, власне, відбувається в комунікативній ситуації, коли індивід повинен сформулювати судження-реакцію на судження-стимул з урахуванням попереднього контексту і того, як цей контекст розвиватиметься в подальшому.

Далекоглядний комунікатор вибирає з низки можливих суджень, які він формує подумки у внутрішньому мовленні, саме те, яке, як йому здається, влаштує і його самого, і партнера, приймаючи відповідне рішення. Будучи орієнтованим на врахування обоїх інтересів, індивід відбирає з числа можливих суджень оптимальне за рахунок ментального (і, отже, рефлексивного) перебору варіантів. Орієнтація виключно на власне «Я» породжує ситуацію потенційного протистояння, що переходить у протиборство і навіть у конфлікт.

Можливий і третій варіант – варіант комунікативного підстроювання під іншого. Але як би там не було, комунікатори, хоча і переслідують свій інтерес, зосереджений навколо ідеї їхнього власного «Я», тим не менше виконують ментальний аналіз того, що відбувається у хронотопі «тут і тепер», звертаючись до зіставлення минулого досвіду і даної ситуації з різним ступенем рефлексивності.

Зі сказаного випливає, що рефлексія, яка розуміється як звернення уваги індивіда на своє «Я» (Карпов, Скитяева, 2002) і, отже, на себе як на суб'єкта своєї даної функції, вже сама по собі є суб'єктною функцією,

яка призводить через самоосмислення до самовдосконалення функціональних можливостей, що підтверджуються через практику (в нашому випадку через комунікативну практику).

Уважаючи, що копінг-поведінка індивіда у цілому є сформованою функціональною системою, основою якої є діалектичне протиставлення внутрішнього (суб'єктного) і зовнішнього (поведінкового), ми доходимо висновку про можливість з'ясувати її окремі деталі, звернувшись до відповідних психодіагностичних методик, використовуючи їхній тезаурус для детальної концептуалізації проблеми.

Оскільки ми вважаємо, що мірою суб'єктності тієї чи іншої функції є ступінь впевненості індивіда в собі як її виконавця, передусім ми повинні звернутися до розгляду методики «Впевненість у собі» (Ромек, 2008), яка трактується її автором як узагальнене позитивне когнітивно-емоційне ставлення до власних навичок (Ромек, 1998). У даній характеристиці звертає на себе увагу вказівка на залежність впевненості в собі від рівня функціонального розвитку індивіда: чим вище рівень його функціональності, тим впевненіше він відчуває себе. Використовуючи цю методику, ми отримуємо можливість виділити в явищі впевненості в собі такі складники, як впевненість у собі взагалі, соціальна сміливість, ініціатива в контактах (Ромек, 2008).

У переліку суджень методики Ромека досить інформативним є, на нашу думку, судження «Я легко вибираю лінію поведінки, яка дає змогу досягти своїх цілей». Уважаємо, що саме легкість вибору лінії поведінки є показником впевненості індивіда у своїй здатності вирішувати комунікативні завдання відповідно до своїх особистих інтересів з урахуванням конкретних комунікативних обставин.

Оскільки простором, в якому особистість існує і проявляє себе, є простір міжособистісних взаємовідносин (Петровський, 1982), то впевненість у собі залежить від того, наскільки дії особистості знаходять позитивний відгук у реакціях комунікантів, які є свого роду зворотним зв'язком у здійсненні поведінкових дій.

Зі сказаного випливає, що позитивна реакція комунікантів один на одного є неодмінною умовою формування впевненості в собі. За низького показника впевненості в собі ми можемо вважати, що причиною цього є реакції оточуючих. Оскільки кожна реакція у відповідь крім смислового змісту містить ще відповідну інформацію як про контекст комунікації, так і про оціночне ставлення до комунікатора, то впевненість у собі як особистісна якість є похідним від вербалізації міжособистісних взаємовідносин.

Продовжуючи міркування у цьому ключі, ми неодмінно доходимо висновку про вплив міжособистісних взаємовідносин на самоствавлення індивіда, у результаті якого у нього складається відповідне суб'єктне самовідчуття, що породжує у нього впевненість у своїй суб'єктній функціональності, яка хоча і піддається за необхідності коригуванню, проте зберігає свій загальний позитивний знак.

Якщо звернутися до тест-опитувальника самоствавлення (В.В. Столін, С.Р. Пантілеєв) (Глуханюк, 2005), то в конструкті самоствавлення ми знаходимо такі складники, як: а) глобальне самоствавлення (інтегральне почуття «за» або «проти» власного «Я»); б) самоповага (віра у власні сили); в) аутосимпатія (схвалення себе у цілому і в істотних подробицях); г) очікуване ставлення інших; г) самоінтерес (інтерес до власних думок і почуттів); д) самовпевненість; е) ставлення інших; є) самоприйняття; ж) самопослідовності (самокерівництва); з) самозвинувачення; и) самоінтересу; і) саморозуміння.

За допомогою цієї методики ми отримуємо відповідь на питання про те, що відбувається у суб'єктивній реальності індивіда як суб'єкта тієї чи іншої функції в момент її реалізації, тобто як він ставиться до себе у даний момент, наскільки він вірить у свої сили тощо.

Якщо врахувати факт участі в міжособистісних взаємовідносинах конкретних особистостей зі своїми індивідуальними властивостями, то тут же з'являється питання про скорочення їх кількості, необхідної і достатньої для узагальної характеристики суб'єктивної реальності індивідів як у момент безпосередньої інтеракції, так і в її рефлексивній післядії. Відповідь на це питання пропонує 16-факторний особистісний тест Р. Кеттела, в якому список особистісних ознак, попередньо скорочений із великої кількості вихідних якостей, представлений у вигляді таких узагальнених особистісних факторів, як: 1) замкнутість – товариськість; 2) конкретне мислення – абстрактне мислення; 3) емоційна нестабільність – емоційна стабільність; 4) підпорядкованість – домінантність; 5) стриманість – експресивність; 6) низька нормативність поведінки – висока нормативність поведінки; 7) боязкість – сміливість; 8) реалізм – чутливість; 9) підозрілість – довірливість; 10) практичність – мрійливість; 11) прямолінійність (наївність) – проникливість (штучність); 12) спокій – тривожність; 13) консерватизм – радикалізм; 14) конформізм (залежність від групи) – нонконформізм (самостійність); 15) низький самоконтроль – високий самоконтроль; 16) розслабленість – емоційна напруженість (Капустина, 2001).

Навіть побіжний погляд на перелік цих чинників дає уявлення про різноманіття нюансів копінг-поведінки в кожному індивідуальному випадку, який скривається за знеособленим переліком позначень тесту Лазаруса.

Застосування інших психодіагностичних методик, як, наприклад, опитувальник Плутчика – Келлермана – Конте (визначення психологічних захистів), опитувальник Леонгарда – Шмішека (акцентуація характеру) тощо, дає можливість простежити, як відомості про копінг-поведінку набувають цілком відчутних рис, що вказують на минулий досвід особи у вигляді відповідних поведінкових узагальнень (акцентуацій) і психологічних захистів.

Кожен раз, додаючи ще якусь психодіагностичну методику, ми цим самим не просто додаємо той чи інший нюанс у трактування копінг-поведінки як поведінки, пов'язаної з подоланням того, що протистоїть індивіду, а опосередковано відповідаємо на питання про її детермінаційну сутність.

У багатьох джерелах використовується як синонім копінг-поведінки термін «поведінка подолання» (Н.О. Белорукова, С.Б. Величковська, І.І. Ветрова, М.М. Кашенкова, І.О. Корнієнко та ін.), основний зміст якої визначається значенням дієслова «долати» (подужувати що-небудь, справлятися з чим-небудь) все те, що є перешкодою для досягнення тієї чи іншої мети.

Якщо розглядати копінг-поведінку в контексті подолання перешкод на шляху до мети, то, природно, напрошується питання не просто про мету, а про мету, що входить у провідну діяльність індивіда, а також про те, які бар'єри виникають на шляху її досягнення. Розглядаючи особистість як цілеспрямовану систему (Обуховський, 2003), спрямовану на досягнення результатів, продиктованих сукупністю термінальних і інструментальних цінностей, ми отримуємо можливість побудувати таку теоретичну модель, в якій були б представлені: а) *носій дії* не просто як суб'єкт, а в першу чергу як особистість з її найбільш яскравою особистісною характеристикою; б) система варіантів *копінг-поведінки*, зміцнених у постійних інтерактивних діях соціального буття; в) система *актуальних бар'єрів* (психологічних, поведінкових, комунікативних) у провідній і допоміжній (дозвілєвій) діяльності.

За такого підходу копінг-поведінка постає не стільки як результат оволодіння стресовою ситуацією, яка є окремим випадком ситуації як такої, а як подолання труднощів різного плану, які за їх накопичення і перетворення на постійні отримують статус важко подоланого бар'єру (емоційного, психологічного, семантичного, когнітивного) і породжують, отже, стан фрустрації. Афективні стани, невідреаговані переживання, невмотивована тривожність, особистісна тривожність, соціальна фрустрованість, які виникають у індивіда під час зустрічі з перешкодами і бар'єрами, вже самі по собі є інтернальною і, отже, суб'єктною детермінантою формування тієї чи іншої реакції індивіда у відповідь, особливо в разі акумуляції афекту, нав'язуючи індивіду стереотипний спосіб вирішення ситуації (Психологія. Словарь, 1990: 33).

Висновки. Для того щоб відповісти на питання про суб'єктне детермінування поведінки взагалі і копінг-поведінки зокрема, ми повинні відійти від умоглядного тлумачення проблеми, звертаючись до розгляду різних точок зору, представлених у літературних джерелах, і побудувати деяку теоретичну модель, відштовхуючись від уявлення про суб'єкт, яке розуміється як початок будь-якого психічного акту. Оскільки суб'єкт традиційно розуміється як носій діяльності і пізнання, в основу теоретичної моделі необхідно помістити відповідну активність, носієм якої й є суб'єкт. Стосовно проблематики копінг-поведінки сюди слід було б віднести її варіанти, які запропоновані Р. Лазарусом, уважаючи, що вони є не лише результатом теоретичної концептуалізації, а й існують як такі в практиці соціального буття.

Однак тут ми повинні все-таки взяти до уваги не просто апріорність цих конструктів, а те, що кожен із них містить у собі більш дрібні поведінкові деталі (функції), спрямовані на надання тій чи іншій інтерактивній дії певного функціонального нюансу. Ці нюанси впливають з особливостей функціональної системи «суб'єкт (дійова особа, що володіє певними психологічними властивостями) – об'єкт (бар'єр, що підлягає подоланню)».

Результатом цієї функціональної системи є виникнення деякої функції, рівень якої визначається індивідом рівнем упевненості в тому, що ця функція призводить до шуканого результату, що в принципі є показником рівня суб'єктності індивіда стосовно завдань того чи іншого типу, які підлягають розв'язанню.

Якщо для понятійної деталізації схеми «суб'єкт – об'єкт» використовувати психодіагностичні методики суб'єктної групи (хто робить?) та об'єктної групи (з чим має справу?), то ми не просто отримуємо деяку специфікацію якостей суб'єкта дії і конкретизацію тих дій, які він повинен виконувати та які доставляють йому певні незручності, а й можливість отримати відповідь на питання, який психологічний зміст криється в кожному конкретному (індивідуальному) випадку, коли ми говоримо про той чи інший варіант копінг-поведінки.

Уважаємо за доцільне використовувати для опису теоретичної моделі копінг-поведінки такі психодіагностичні методики, за допомогою яких можна отримати відомості про загальну характеристику комуніканта як особистості з огляду на його здатність розуміти інтерактивну ситуацію і себе в ній як діяча, його ставлення до себе, наявність тих чи інших акцентуацій і психологічних захистів, здатність долати емоційні, психологічні, семантичні та когнітивні бар'єри.

В основу емпіричної моделі копінг-поведінки повинні бути покладені ознаки самоорганізації (саморегуляції), розуміння сенсу ситуації, знання своїх особистісних і виконавських особливостей на тлі критеріїв успішності з метою пристосування до ситуації та отримання результату, зберігаючи при цьому позитивне ставлення до свого «Я».

Зазначене дає нам можливість охарактеризувати копінг-поведінку як поведінку у сфері особистісно-суспільних відносин, яка здійснюється на основі саморегуляції згідно з уявленням особи про себе в контексті ситуації, та комунікативні засоби, що слід використовувати для досягнення результату.

Список використаних джерел:

1. Велитченко Л.К. Копінг-поведінка у суб'єкт-суб'єктному вимірі. *Vector of modern pedagogical and psychological Science in Ukraine and the EU countries*. Collective monograph. Part 1. Cuiavian University in Wloclawek, Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2020. С. 111–127.
2. Глуханюк Н.С. Практикум по психодиагностике : учебное пособие ; 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Моск. психолого-социального институт, 2005. 216 с.
3. Капустина А.Н. Многофакторная личностная методика Р. Кеттелла. Санкт-Петербург : Речь, 2001. 112 с.
4. Карпов А.В., Скитяева И.М. Психология рефлексии. Москва : Институт психологии РАН, 2002. 320 с.

5. Коломейцев Ю.А., Корзун С.А. Основные научные подходы к копинг-поведению (совладающему поведению). *Проблемы управления*. 2010. № 2(35). С. 226–229.
6. Обуховский К. Галактика потребностей. Психология влечений человека. Санкт-Петербург : Речь, 2003. 295 с.
7. Петровский А.В. Личность. Деятельность. Коллектив. Москва : Политиздат, 1982. 255 с.
8. Психология. Словарь / под общ. Ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. Москва : Политиздат, 1990. 494 с.
9. Психология : учебник / В.М. Аллахвердов и др. ; под ред. А.А. Крылова. Москва : Проспект, 2000. 583 с.
10. Ромек В.Г. Тесты уверенности в себе. *Практическая психодиагностика и психологическое консультирование*. Ростов-на-Дону : ЮРГИ, 1998. С. 87–108.
11. Ромек В.Г. Тест уверенности в себе. *Психологическая диагностика*. 2008. № 1. С. 59–82.
12. Федосина С.С. К 60-летию существования понятия «имплицитная теория» в психологической науке. *Вестник Пермского университета. Философия. Социология. Психология*. 2014. № 3(19). С. 83–93.

References:

1. Velitchenko, L.K. (2020). Coping-povedinka u subjekt-subjektному vymiri. [Coping behavior in the subject-subject dimension]. *Vector of modern pedagogical and psychological Science in Ukraine and the EU countries*. Collective monograph. Part 1. Cuiavian University in Wloclawek, Izdevnieciba «Baltija Publishing». Pp. 111 – 127.
2. Glukhanyuk, N.S. (2005). Praktikum po psihodiagnostike: uchebnoje posobieje. [Workshop on psychodiagnostics: a textbook]. Vtoroje izdaniye, pererabotannoje I dopolnennoje. Moscow: Izdatel'stvo Moskovskogo psihologo-social'nogo instituta. 216 p. [In Russian]
3. Kapustina, A.N. (2001). Mnogofaktornaja lichnostnaja metodika R.Kettella. [R. Kettell's multifactorial personality methodology]. Saint-Petersburg: Rechj. 112 p. [In Russian]
4. Karpov, A.V., Skitjajeva, I.M. (2002). Psihologija refleksiji [Psychology of reflection]. Moscow: Institut psihologii Rossijskoj Akademii Nauk. 320 p. [In Russian]
5. Kolomejcev, Ju.A., Korzun, S.A. (2010). Osnovnyje nauchnyje podhody k kopping-povedeniju (sovladajushchemu povedeniju). [Basic scientific approaches to coping behavior (coping behavior)]. *Problemy upravlenija*. № 2 (35). pp. 226 – 229. [In Russian]
6. Obukhovskij, K. (2003). Galaktika potrebnostej. Psihologija vlechenij cheloveka. [A galaxy of needs. Psychology of human drives]. Saint-Petersburg.: Rechj. 295 p. [In Russian]
7. Petrovskij, A.V. (1982). Lichnostj. Dejatel'nostj. Kollektiv. [Personality. Activity. Group]. Moscow: Pjlitizdat. 255 p. [In Russian]
8. Psihologija. Slovarj. (1990). [Psychology. Dictionary] / pod obshej redakcijej A.V. Petrovskogo, M.G. Yaroshevskogo. Moscow: Politizdat. 494 p. [In Russian]
9. Psihologija: uchebnik. (2000). [Psychology: textbook] / V.M.Allahverdov, S.I.Bogdanova, L.I.Vansovskaja I drugije / pod redakcijej A.A.Krylova. Moscow: Prospekt. 583 p. [In Russian]
10. Romek, V.G. (1998). Testy uverenosti v sjebje. [Self-confidence tests]. *Prakticheskaja psihodiagnostika I psihologicheskoje konsultirovanije*. Rostov-on-Don: Izdatel'stvo JURGI. pp. 87 – 108. [In Russian]
11. Romek, V.G. (2008). Test uverenosti v sjebje. [Self-confidence Test]. *Psihologicheskaja diagnostika*. 2008. № 1. С. 59 – 82. [In Russian]
12. Fedosina, S.S. (2014). K 60-letiju sushchestvovanija ponjatija «implicitnaja teorija» v psihologicheskoj nauke. [On the 60th anniversary of the concept of «implicit theory» in psychological science]. *Vestnik Permskogo Universiteta. Psihologija. Filosofija. Sociologija*. Issue 3 (19). pp. 83 – 93. [In Russian]